Biodiversiteit in geuren en kleuren

Sander Van Daele & Emma Denorme

Drie dagen voor de eigenlijke start van de Week van het Bos, op 7 oktober 2010, nodigden de Vereniging voor Bos in Vlaanderen (VBV) en het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB) zes sprekers van diverse pluimage uit naar Brussel om tijdens de informatienamiddag een toelichting te geven over het thema 'biodiversiteit'. Na een algemene stand van zaken, toonden drie praktijkvoorbeelden hoe we biodiversiteit concreet kunnen beschermen. Als slot zoomden we in op het Vlaams bosreservatennetwerk en de bijdrage ervan voor het behoud van biodiversiteit.

Figuur 1: Biodiversiteit gaat wereldwijd in een hels tempo achteruit. De belangrijkste oorzaken hiervoor zijn versnippering, klimaatverandering, invasieve exoten, overexploitatie en vervuiling. © Bert De Somviele

AFTELLEN, INSTANDHOUDEN & NIEUWE PERSPECTIEVEN: BIODIVERSITEIT ALS WERKWOORD

Hans Van Dyck

In geuren en kleuren

Biodiversiteit is de verscheidenheid aan leven. Zowel in haar gemeenschaps-, soorten- als genenvorm. Naast de intrinsieke waarde van de veelheid aan soorten heeft biodiversiteit ook meer tastbare, voor de mens nuttige, ja zelfs economische waarde: de ecosysteemdiensten. Maar de laatste decennia gaat de biodiversiteit razendsnel achteruit (Fig. 1). Rode lijsten en cijfers uit wetenschappelijke publicaties bewijzen dit. Wereldwijd dreigt een vijfde van alle planten en een vijfde van alle zoogdieren uit te sterven. De amfibieën spannen de kroon: een derde van deze diergroep is bedreigd. Bovendien vertonen niet enkel zeldzame soorten een sterk neerwaartse trend. Ook 'gewone' soorten zoals de huismus en algemene dagvlinders komen steeds minder voor. We mogen gerust spreken van een **biodiversiteitcrisis**.

Stevenen we af op een catastrofe?

In 2002 adopteerden de ministers van leefmilieu mondiaal in het kader van de Conventie Biologische Diversiteit (CBD) de Countdown 2010 doelstelling. Ze wilden tegen 2010 de snelheid waarmee biodiversiteit achteruitgaat merkbaar verminderen. Het staat vast dat we ondanks het uitroepen van 2010 tot het Internationaal Jaar van de Biodiversiteit deze doelstelling niet halen. Integendeel. En de voorspellingen zijn niet bepaald rooskleurig. Vergelijkend onderzoek toont aan dat de soortenrijkdom in een biotoop die is gekrompen (**versnippering**) een relaxatieperiode nodig heeft om zich aan te passen aan de nieuwe grootte. Hoe kleiner de biotoop, hoe kleiner de soortenrijkdom. Dit noemen we het **aflossen van de extinctieschuld**. Naast versnippering zijn de **klimaatverandering, invasieve exoten, overexploitatie en vervuiling** belangrijke oorzaken van de biodiversiteitcrisis. Deze veelheid aan invloeden met een menselijke stempel leidt tot een complex probleem dat we enkel kunnen oplossen door een geïntegreerde aanpak.

Een masterplan biodiversiteit

De huidige aanpak van de biodiversiteitcrisis voldoet niet. Het ruimtelijk hokjesdenken zoals toegepast in de gewestplannen is achterhaald. Een overschakeling van een eilandenaanpak naar een landschappelijke aanpak dringt zich op want het omliggende landschap bepaalt in grote mate de kwaliteit van de natuurgebieden. Alle spelers in het landschap hebben een rol te vervullen.

In de volgende paragrafen tonen we drie voorbeelden waarbij terreinbeheerders vanuit verschillende invalshoeken werk maken van biodiversiteit. Uiteraard blijven (bos) reservaten belangrijk als hotspots voor biodiversiteit en dienen we ze te behouden en uit te breiden.

Wetenschappelijk onderzoek moet naast de ontwikkeling van nieuwe kennis verder inzetten op de omzetting van kennis naar in de praktijk bruikbare informatie. Aangezien draagvlak voor het behoud van biodiversiteit bij brede lagen van de bevolking een belangrijke factor is, zijn communicatie en marketing zeer belangrijk. Dit blijkt ook uit de voorbeelden. Ten slotte staat het vast dat een internationale aanpak zich opdringt. Samengevat kan men stellen dat de wereld een masterplan biodiversiteit nodig heeft.

IEDEREEN MOET MEEDOEN

Dries Claes, Noah Janssen, Heleen Kusters

Privébossen

Dries Claes is vrijwilliger bij de Bosgroep Dijle-Geteland. Hij probeert in zijn privébossen de biodiversiteit te bevorderen en deze visie over te dragen aan andere privébos-eigenaars. Dries bezit vooral bossen op alluviale gronden ten zuiden van Leuven, (in het verleden) beplant met populieren. Hij maakte ons duidelijk dat de negatieve bijklank qua biodiversiteit die populieren met zich meedragen niet altijd gerechtvaardigd is.

Op landbouwgronden is populier door zijn snelle groei de ideale boomsoort om snel een bosatmosfeer te creëren waarin ook typische bosplanten een rol gaan spelen. De onderetage die zich spontaan vestigt onder het sterk lichtdoorlatende kronendak levert na de kap van de eerste generatie populieren de toekomstbomen of fungeert als begeleider voor een nieuwe generatie populieren of andere aangeplante boomsoorten. Ook aan bosranden en monumentale bomen besteedt Dries aandacht in zijn bossen. In het kader van een uitgebreid bosbeheerplan trekt hij ook andere boseigenaars uit de omgeving mee in dit positief verhaal.

Averbode Bos & Heide

Noah Janssen van Natuurpunt lichtte het LIFE-project Averbode Bos & Heide toe. De uitgestrekte, intensief beheerde bossen rond de abdij van Averbode waren vroeger eigendom van de Prinsen de Merode. Tot in de zeventiende eeuw bestond het gebied uit een complex van vennen, bossen, heide en heischrale graslanden. Dit blijkt uit de historische kaarten van de abdij. Met het oog op intensief bosbeheer werden de vennen ontwaterd en de open vegetaties bebost. Dit resulteerde in monotone naaldhoutbossen. In 2006 kocht Natuurpunt een deel van het gebied. Met steun van Europa en in samenwerking met het ANB en de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) startten ze een grootschalig natuurherstelproject.

Figuur 2: Vrijwilligers ruimen de dikke humuslaag gevormd onder de naaldbossen in Averbode Bos & Heide om de heide weer alle kansen te geven. © Willem Laermans

Dit project streeft het herstel van het historische complex van verschillende habitats met de bijhorende populaties van diersoorten na. Daarnaast willen de projectpartners een duurzaam beheer voor de natuur en het aanwezige cultuurhistorisch erfgoed realiseren en het gebied openstellen voor zachte recreatie. Om deze doelstellingen te realiseren doen de beheerders beroep op vrijwilligers (Fig. 2). Zo proberen ze brede lagen van de bevolking te betrekken bij het project en een breed draagvlak te creëren.

Aanvankelijk liep dit mis: mensen reageerden geschokt toen grote delen naaldbos werden gekapt. De protestacties kregen media-aandacht: artikels in verscheidene kranten berichtten over de kaalslag van de bossen. Door deze negatieve sfeer leek het of het draagvlak voor het project tot een dieptepunt zakte. Door sensibilisatie- en

participatieacties waarmee de partners de doelstellingen van het project duidelijk maakten, lijkt het tij gekeerd.

Bosland

Behoud van biodiversiteit is een zaak van alle beleidsniveaus. Het project Bosland is een partnership tussen de stad Lommel, de gemeenten Overpelt en Hechtel-Eksel en het ANB. Projectcoördinator Heleen Kusters vertelt hoe ze samen met vele partners van Bosland 'het beste bos van Vlaanderen' willen maken waar 'kinderen koning zijn'. Uit deze tweede slogan blijkt dat het project Bosland uitermate veel belang hecht aan draagvlak, ook bij de jeugd. Bij de natuurherstellingswerken in het gebied proberen de projectleiders op verschillende manieren zoveel mogelijk mensen te betrekken.

De stad Lommel werkte samen met de bevolking aan heideherstel. De stad nodigde inwoners uit om mee bomen te kappen in het kader van dit natuurherstel. Het brandhout mochten ze gratis meenemen op voorwaarde dat ze de resterende takken op een hoop stapelden zodat de aannemer dit resthout gemakkelijk kon verwijderen. Dit is van belang voor het verschralingbeheer.

De gemeente Overpelt adopteerde de vlindersoort het groentje. Om de instandhouding van haar adoptiesoort te bevorderen werden structurele verbindingen tussen de verschillende leefgebieden van het groentje aangelegd. Om deze verbindingen ook functioneel te maken dienden barrières weggewerkt te worden: in dichte bossen werden bij voorbeeld open ruimte-corridors gemaakt om migratie mogelijk te maken.

In Hechtel-Eksel herstelden de beheerders een verboste landduin in zijn oorspronkelijke toestand. De nieuwe biotoop biedt nu mogelijkheden voor diverse zandminnende soorten zoals de nachtzwaluw en zandloopkevers. Op deze manier geven ze een stimulans aan de biodiversiteit in het gebied. Bovendien verliest men de historische landduin nu letterlijk niet uit het oog. Uiteraard worden er in Bosland niet enkel bomen gekapt. In de vlindervallei, gelegen op het raakpunt van de drie gemeentes plantte men een 'kom op teken kanker bos'. Door de vallei verder te laten ontwikkelen tot een open maar structuurrijk gebied, krijgen de zeldzame dagvlinders er alle kansen.

En u?

Deze drie mensen zijn eigenlijk nog maar een heel selectief clubje. Ook u kan actie ondernemen voor het behoud van biodiversiteit. We hopen dat we, misschien naar aanleiding van de top in Nagoya, binnenkort kunnen berichten over campagnes ontstaan vanuit veel bredere sectoren uit de maatschappij voor het behoud van biodiversiteit.

BOSRESERVATEN IN VLAANDEREN: OPDRACHT VOLBRACHT?

Bernard Van Elegem

De doelstellingen

Het Vlaams bosreservatennetwerk moet een netwerk worden dat alle types bosecosystemen uit Vlaanderen vertegenwoordigt. De **integrale bosreservaten** vormen de kapstok voor de uitbouw van het netwerk. De beheerders kiezen er voor om spontane processen en natuurlijke dynamiek optimale kansen te bieden in een zo natuurlijk mogelijk bosecosysteem. Na een eventueel inleidend beheer vinden er geen menselijke ingrepen meer plaats. Ongeveer een vierde van het huidige netwerk bestaat uit **gerichte bosreservaten**. Daar zijn specifieke maatregelen in functie van hoge natuurwaarden of gebonden aan specifieke beheervormen mogelijk.

Figuur 3: Nulbeheer leidt tot een toename van (staand) dood hout. Aangezien zeer veel organismen in minstens één van hun levensstadia afhankelijk zijn van dood hout, zorgt dat voor een hoge biodiversiteit. © Bregt Roobroeck

Aan de uitbouw van het netwerk zijn zowel kwalitatieve als kwantitatieve doelstellingen gekoppeld. Enerzijds is het belangrijk dat de bosreservaten goed het bosecosysteem dat ze vertegenwoordigen, weerspiegelen. Anderzijds moeten ze een oppervlakte hebben die voldoet aan het Minimum Structuurareaal (MSA). Dit is de oppervlakte die een bosreservaat nodig heeft opdat alle successiestadia er naast elkaar kunnen voorkomen in een zelfregulerend ecosysteem. Integrale bosreservaten (met nulbeheer) die voldoen aan deze twee criteria kunnen opgenomen worden in het Europese bosreservatennetwerk. Integrale bosreservaten waarvan de oppervlakte niet voldoet aan het MSA en gerichte bosreservaten vallen echter ook te kaderen in de kwalitatieve doelstellingen. Een bijkomende kwalitatieve doelstelling is de opname in het netwerk van grote aaneengesloten boscomplexen uit de bosrijke ecoregio's in Vlaanderen.

De resultaten

Het Mina-plan 2 (1997) stelde dat Vlaanderen 3000 hectare bosreservaat diende te realiseren tegen 2002. In de Week van het Bos werden **drie nieuwe bosreservaten** aangeduid: het Zwarte Leen, het Zoerselbos en een uitbreiding van het bosreservaat Joseph Zwaenepoel. Daardoor haalt het Vlaamse bosbeleid deze kwantitatieve doelstelling, weliswaar met acht jaar vertraging. In Europees perspectief horen we met bijna 2 % van het totale bosareaal bij de goede leerlingen van de klas. Uiteraard moeten we hierbij vermelden dat we qua absolute cijfers aan de staart van het peloton bengelen.

Ook de kwalitatieve doelstellingen lijken we te halen. Uit monitoring en gerichte inventarisaties leiden wetenschappers af dat het gevoerde (nul)beheer haar vruchten afwerpt op vlak van biodiversiteit in zowel de gerichte als de integrale bosreservaten (Fig. 3).

De toekomst

Het Vlaamse bosbeleid wil de bestaande bosreservaten verder degelijk beheren en opvolgen conform de beheerplannen. Daarnaast wil het beleid het netwerk verder uitbouwen en hierbij focussen op hiaten wat betreft de representativiteit van de in Vlaanderen voorkomende bostypes. Zo zijn bijvoorbeeld de zacht- en hardhoutooibossen langs de Schelde nog niet in het netwerk vertegenwoordigd. Ook op maatschappelijk vlak zijn er zeker nog doelstellingen te realiseren. Zo heeft het beleid de intentie om nog meer privéboseigenaars te overtuigen mee te stappen in het verhaal en zich in te spannen om een ruimer publiek te overtuigen van het nut van bosreservaten.

BIODIVERSITEIT IN ONBEHEERDE BOSSEN: WAT HEBBEN WE AL GELEERD?

Kris Vandekerkhove

Kennis voor het beleid

Om een gefundeerd beleid rond bosreservaten te voeren is kennis nodig. Daarom onderzoeken wetenschappers de bosreservaten uit het netwerk. Dat onderzoek gebeurt volgens een drie-traps-raket.

- In alle bosreservaten is er een **minimumprogramma** dat bestaat uit een basisinventaris (in het kader van het beheerplan) en een kartering en inventaris van de bijzondere biotopen.
- In een **selectie van vijftien locaties** monitoren ze spontane processen door middel van een dicht netwerk van meetpunten. Deze locaties voldoen aan internationale criteria die de eerder vermelde kwalitatieve doelstellingen omvatten en genieten de garantie van het bosbeleid dat het er op lange termijn een nulbeheer zal voeren. Extra criteria zijn de beschikbaarheid van vroegere metingen, een rijke structuur en hoge natuurlijkheid van de vegetatie.
- Aanvullend bij deze twee onderzoeksprogramma's doen (buitenlandse) specialisten **gerichte internationaal gestandaardiseerde inventarisaties** om de biodiversiteitwaarde voor bepaalde soortengroepen (insecten, mossen, paddenstoelen...) te evalueren.

Interessant is de evolutie in de bosreservaten van onze Atlantische en rijke bostypes in vergelijking met deze in de Centraal-Europese bosreservaten: waar voorheen het referentiebeeld voor natuurgetrouw bosbeheer vooral gebaseerd was op Centraal-Europese onderzoeksresultaten stellen onderzoekers dat beeld nu bij dankzij conclusies uit onze eigen bosreservaten.

Wat brengt de (verre) toekomst?

Het onderzoek leerde ons heel wat over bosdynamiek. Uit analyses van boomsoortenverdeling blijkt dat vooral (half)schaduwboomsoorten zoals beuk en gewone esdoorn voordeel halen uit nulbeheer. Diameterverdelingen wijzen er op dat het aantal dikke bomen toeneemt. Wanneer men het globale plaatje van de biomassa onder de loep neemt, blijkt dat zowel de bovengrondse levende als de dode biomassa stijgt. Dit resulteert in grote hoeveelheden dood hout en monumentale bomen (Fig. 4). Deze twee kenmerken vallen onder de noemer '**Old-growth characteristics**'.

Twee redenen maken het moeilijk om voorspellingen te doen over de bosdynamiek in de Vlaamse bosreservaten. Omdat ons oudste bosreservaat nog maar een kleine

Figuur 4: In veel bosreservaten komen al tientallen monumentale bomen voor met een omtrek van 3 à 4 m. © Luc De Keersmaeker

dertig jaar een nulbeheer kent en de levende biomassa er na een terugval door de stormen van 1990 nog steeds toeneemt, is het nog niet mogelijk om al bossen in de degradatiefase te onderzoeken. Daarnaast zijn er nog heel wat andere onvoorspelbare factoren die bepalend zijn voor bosdynamiek zoals het voorkomen van plagen en ziektes. Denk maar aan de olmenziekte.

Bosreservaten zijn **hotspots voor biodiversiteit**. Daaraan twijfelt niemand. Old-growth characteristics zorgen hiervoor. De soortengroepen (bij voorbeeld houtpaddenstoelen, epifyten en insecten) gebonden aan deze kenmerken noemt men saproxyle organismen. Gezien het eeuwenlange zeer intensieve beheer van de Vlaamse bossen, staat het vast dat de habitatkwaliteit voor dergelijke organismen de voorbije duizend jaar nooit zo goed is geweest als nu. Maar, kunnen deze organismen die zeer lang als een soort spoken hebben rondgedwaald in ons landschap of er zelfs helemaal uit verdwenen zijn, onze bosreservaten herkoloniseren? Vlotte kolonisatoren die niet te selectief zijn wat habitatvereisten betreft zoals bosvogels, fungi en sommige dood hout kevers lijken het alvast goed te doen in de Vlaamse bosreservaten (Fig. 5). Op de veeleisende, trage kolonisatoren zal het vermoedelijk langer wachten zijn. Toch leveren gerichte inventarisaties in bijvoorbeeld het Kolmontbos al verbluffende resultaten op: er worden soorten ontdekt die hoog op de Europese Rode lijsten staan. Voor meer informatie over de beleidsvisie en onderzoek over bosreservaten verwijzen we naar het themanummer over bosreservaten (Bosrevue 15).

BOODSCHAP VAN HOOP

Roel Vanhaeren

Roel Vanhaeren (ANB, afdelingshoofd beheer) sloot af met woorden van hoop. In de ‘Message from Ghent for Biodiversity post-2010’ benadrukten de 27 ministers van leefmilieu van de EU begin september het belang van biodiversiteit en ecosysteemdiensten. Een kleine maand na de informatienamiddag, kwamen op 29 oktober in Nagoya 193 landen tot nieuwe akkoorden over het stoppen van de achteruitgang van biodiversiteit.

Biodiversiteit staat op de internationale agenda! Er zijn echter ook concrete acties op het terrein nodig. Dat deze acties iets kunnen uithalen, bewijst het succesverhaal van de bosreservaten die zorgen voor de terugkomst van soorten. Een ander mooi voorbeeld is het vijvergebied in Midden-Limburg. Daar maakten privé-eigenaars en viskwekers afspraken met de overheid om hun vijvers beter in te richten voor soorten zoals roerdomp en woudaap.

Willen we het tij effectief keren op vlak van biodiversiteitverlies, dan zullen er nog veel meer dergelijke inspanningen nodig zijn. Het ANB wil daar een voortrekkersrol in

Figuur 5: De middelste bonte specht, een bosvogel gebonden aan Old-growth characteristics slaagt er goed in om de bosreservaten te koloniseren. © Bernard Van Elegem

spelen maar het is duidelijk dat het agentschap enkel in haar doel zal slagen als er **veel partners** worden gevonden. Zeker omdat specifiek voor Vlaanderen het behoud van biodiversiteit naast het beschermen van natuur via niets doen en natuurlijke ontwikkeling, vaak grondige ingrepen zoals kappen, maaien en plaggen vergt.

Het totale financiële plaatje om de biodiversiteit in Vlaanderen op peil te houden zal hoog zijn. Daarom is een groot draagvlak nodig om deze inspanningen van de maatschappij gedaan te krijgen. Eerdere sprekers benadrukten het belang van marketing. Hoewel de toekomst er nu niet bepaald rooskleurig uitziet, blijft het daarom belangrijk om mensen hoop te geven. Wanneer zij een perspectief hebben dat hun inspanningen tot effectieve verbeteringen leiden, zullen ze graag bereid zijn deze inspanningen te doen.

Meer info en de presentaties:
www.weekvanhetbos .be

Beter Bos en Bomen

DrieB bvba
Ir. Sander Jansens
www.beterbosenbomen.be
0475 91 45 88

Bosvriendelijke exploitatie: Maximaal rendement, minimale schade, met lichtgewicht rupsmachine.

Beheerplanning: Uitgebreide en beperkte bosbeheerplannen, op maat van de gebruiker.

Beheerwerken: Schalmen, aanplantingen, wildbescherming, vormsnoei, hoogtesnoei, zuiveren, vrijstellen.

Brandhoutverkoop: Uit duurzaam beheerd bos.